

Bruno Hartman

MARIBORSKA ZVEZA KULTURNIH DRUŠTEV IN NJENE KNJIŽNICE

Podobno kot so se katoliško usmerjena prosvetna društva na nekdanjem Štajerskem združila v Slovensko krščansko socialno zvezo (od l. 1923 Prosvetno zvezo) v Mariboru, so se povezala tudi društva tako imenovanega naprednega, liberalnega dela slovenskega meščanskega razreda. Toda njihovi povezovalni procesi so nekoliko kasnili.

Na Slovenskem so se prosvetna društva liberalnega tabora po prvi svetovni vojski vnovič združila, to pot v Zvezo kulturnih društev, šele l. 1920; njen sedež je bil v Ljubljani.¹ Vanjo so bila vključena tudi društva iz nekdanje Štajerske. Zanje je v Mariboru do 5. oktobra 1925 deloval »nekak pododbor ZKD, podrejen vodstvu v Ljubljani«;² 4. oktobra 1925 pa je bil v Mariboru občni zbor samostojne Zveze kulturnih društev s sedežem v Mariboru.³ Njeno območje je obsegalo teritorij mariborske oblasti, ki je bila vzpostavljena z vidovdanske ustavo l. 1921; v mariborski oblasti so bili »Slov. Štajerska, jugoslovanski del Koroške, Slovenska krajina (sc. Prekmurje, B. H.) in Medjimurje«.⁴

V političnem pogledu je bila zveza naslonjena na Samostojno demokratsko stranko, kasneje na njeno naslednico Jugoslovansko nacionalno stranko, ki sta bili centralistično »jugoslovensko« usmerjeni. Namen Zveze kulturnih društev (s kratico ZKD) pa je označil njen mariborski predsednik Anton Skala takole: »Skupni smoter je vzgojiti naše ljudstvo v iskreni, srčni kulturi; vzbuditi v njem zavest slovenstva, hrvatstva in srbstva, to je *jugoslovanstva* in na to vseslovanstva; dvigniti naše ljudstvo do pravega pojmovanja človečanstva.«⁵

V Zvezo kulturnih društev v Mariboru se je na občnem zboru l. 1925 vključilo 101 društvo, ki so do tedaj bila vključena v enovito zvezo v Ljubljani; na občnem zboru se jim jih je pridružilo še 48,⁶ nato pa je njihovo število kar vidno naraščalo: l. 1926 jih je bilo 186, l. 1933 314, l. 1935 350; ko je Jugoslo-

¹ Skala Anton: Zveza kulturnih društev v Mariboru. — V: Prosvetno delo 1925 do 1930. Ob petletnici Zveze kulturnih društev v Mariboru. Maribor 1930, str. 4.

² Gl. op. 1.

³ Ustanovni občni zbor Zveze kulturnih društev za mariborsko oblast. — Tabor, Maribor 6 (1925) 226, 6. X., str. 1.

⁴ Slavič dr. M.: Državni prevrat v mariborski oblasti. — V: Slovenci v desetletju 1918—1928. Ljubljana 1928, str. 250.

⁵ Skala Anton: Narodno prosvetno delo v Sloveniji. — V: Prosvetno delo 1925 do 1930. Ob petletnici Zveze kulturnih društev v Mariboru. Maribor 1930, str. 2.

⁶ Gl. op. 3.

vanska nacionalna stranka po volitvah l. 1935 izgubila svojo moč, pa so začela hitro kopneti: l. 1938 jih je bilo še 315, l. 1940 pa samo še 264.⁷

V ZKD so bila včlanjena različna društva. Leta 1935 jih je bilo 350, od teh »111 sokolskih jedinic, 47 čitalnic, izobraževalnih in prosvetnih društev, 44 knjižnic, 18 pevskih društev, 11 dramatskih in šolskih odrov, 22 gasilskih čet, 7 godbenih društev, 22 nacionalnih in narodno-obrambnih, 14 dobrodelnih, 4 sportna, 47 stanovskih in strokovnih in 3 druga društva.«⁸ Najstarejša med njimi so bila Slovanska čitalnica v Mariboru iz l. 1861, Narodna čitalnica v Celju iz l. 1862. Bralno društvo v Rušah iz l. 1865 in Narodno kulturno društvo v Mali Nedelji iz l. 1876.⁹

Zveza kulturnih društev v Mariboru je svoje delo posvečala knjižnicam, ljubiteljskem gledališču in lutkarstvu, petju, glasbi, izobraževalnim predavanjem, tečajem in »tekmovanjem v kmetških delih«.¹⁰ Svojo pisarno z izposojevalnico kostumov, potovalnih knjižnic in dramske literature je imela v Mariboru, Cankarjeva ul. 1.¹¹

Mariborska Zveza kulturnih društev je ocenila »za najvažnejše narodno prosvetno delo« ustanavljanje javnih ljudskih knjižnic, zlasti »ob meji«.¹² Prvenstveno si je želela v Mariboru ustvariti centralno zvezino knjižnico. Ljubljanska Tiskovna zadruga ji je v ta namen ob proslavi svoje 25-letnice podarila 600 knjig.¹³ Toda mariborski ZKD se ustanovitev centralne knjižnice ni posrečila, zato je podarjene knjige porazdelila desetim knjižnicam zunaj Maribora; vsaki je dala po 60 knjig, s čimer je bila postavljena osnova za njihov razvoj.¹⁴ Akcijo Tiskovne zadruge je podprla z dotacijo 10 000 din tudi mariborska občina.¹⁵

Mariborska ZKD se je poskušala dokopati do svoje centralne knjižnice, kakršno je imela Prosvetna zveza v Mariboru za katoliške kulturno-prosvetne organizacije. Ko si je ta l. 1929 zasnovala javno Prosvetno knjižnico kot svojo osrednjo knjižnično ustanovo, je Zveza kulturnih društev na občnem zboru mariborske Slovanske čitalnice 2. julija 1929 pod vodstvom svojega spretnega predsednika, ravnatelja mariborske pomožne šole Antona Skale¹⁶ skušala prevzeti njeno Ljudsko knjižnico v Narodnem domu v svoje roke s preglasovanjem dotedanjega predsednika Slovenske čitalnice dr. Avgusta Reimana. Manever pa se ni posrečil.¹⁷ Ljudska knjižnica v Mariboru je ostala samostojna; po Slovanski čitalnici je bila vključena v ZKD.

⁷ Podatki so vzeti iz poročil o občnih zborih ZKD, objavljenih v časnikih Tabor, Mariborski večernik Jutra in Jutro.

⁸ Deset let za narodno prosveto in omiko na severni meji. Jubilejni občni zbor Zveze kulturnih društev v Mariboru. — Mariborski večernik Jutra 9 (1935) 181, 12. VIII, str. 1.

⁹ Skala Anton: Zveza kulturnih društev v Mariboru, n. d., str. 5.

¹⁰ Gl. op. št. 9.

¹¹ Baš Franjo: Vodnik po Mariboru. Ljubljana 1932, str. 208.

¹² Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD. — V: Prosvetno delo 1925. 1930. Ob petletnici Zveze kulturnih društev v Mariboru. Maribor 1930, str. 7.

¹³ Zasluge za obmejne knjižnice. — Jutro 8 (1927) 159, 8. VII., str. 4.

¹⁴ Gl. op. št. 13.

¹⁵ Gl. op. št. 12.

¹⁶ SBL III, str. 324.

¹⁷ Zapisnik 68. občnega zboru mariborske Slovanske čitalnice 2. julija in 1. redne odborske seje 9. julija 1929. — Ms 201/IV/6 v rokopisni zbirki Univerzitetne knjižnice Maribor.

Mariborska ZKD je imela izposojevalnico igrskih besedil, ki jih je po posebnem pravilniku izposojala društvom. Besedila so bila bodisi iz knjižnice mariborskega Dramatičnega društva bodisi iz knjižnih zalog ZKD. Konec l. 1930 je spisek obsegal 264 enot (ki pa so kdaj pa kdaj obsegala več predvsem krajših besedil).¹⁸ Navedena dela so najrazličnejše vrednosti. Med njimi jih je bilo mnogo še iz čitalniške dobe (Lujiza Pesjakova, Miroslav Vilhar, dr. Janez Bleiweis, Josip Ogrinec, Jakob Alešovec, dr. Josip Vošnjak), Shakespeare v prevodu dr. Karla Glaserja, Molière, Schiller, Bernard Shaw, pa dela Cankarja, Govekarja, Jake Štoke, Milčinskega, E. Gangla, Preglja, Remca, Majcna, dramtizacija Jurčičevih povesti). Mnogo je bilo burkaškega blaga za veselilne nastope (P. Rasberger, L. Lipovec, Drago Vodopivec, Klavžar), pa tudi besedil za otroke za različne priložnosti (Josip Ribičič, France Bevk, Ljudmila Poljanec). Šlo je tedaj za na moč raznorodno dramatiko, ki ni izpričevala volje ZKD, da bi svoje gledališke skupine navajala k bolj izbranemu oblikovanju repertoarja.

ZKD si je za ureditev centralne knjižnice prizadevala od svoje ustanovitve. Na svojem sedežu v pisarni v Cankarjevi ulici 1 je imela knjižne omare, v katere je spravljala knjige, ki jih je dobivala kot darove od »mnogih odličnih narodno-prosvetnih delavcev in delavk« (npr. poslanca prof. dr. Ljudevita Pivka, upokojenega učitelja Vodenika in mariborskega trgovca Ivana Kravosa), prirejala pa je tudi projekcije kulturnih filmov in za izkupiček od predstav kupovala nove knjige in plačevala vezavo starih. Knjige je nato oddajala kot temeljno zalogo podeželskim knjižnicam, ki jih je ustanavljala zlasti v obmejnih krajih od Koroške do Lendave npr. Sv. Duh na Ostrem vrhu, Št. Ilj v Slovenskih goricah, Sv. Ana v Slovenskih goricah, Marija Snežna, Sp. Kungota, Bogojina, Odranci, Rogaševci, Mežica, Podpeca, Gornja Radgona, Pernica nad Muto, Apače, Stogovci pri Apačah, Lokavci, Št. Janež pri Dravogradu, Kuzma).¹⁹

Društva so knjižnice vodila po navodilih ZKD, uporabljala pa so njene enotne formularje. Knjižnice, včlanjene v ZKD, so si tudi same pridobivale denar, predvsem izposojnino, s katerim so si dopolnjevale svoje knjižne zaloge. Zveza jim je priporočala, da vsako leto priredijo »Naš kulturni dan«, izkupiček zanj pa namenjajo knjižnicam.²⁰

Praviloma je moral vsak bralec v knjižnici društva, včlanjenega v ZKD, plačati pristojbino od 5.— 10.—Din, »po krajevnih razmerah«, izposojevalnina pa je znašala 1.— Din za knjigo, ki si jo je bilo mogoče sposoditi za štirinajst dni.²¹

ZKD je želela imeti javne ljudske knjižnice, da bi vanje zahajali vsakteri bralci, ne samo člani njenih društev. Zato se je potegovala, da bi se tradicionalno ekskluzivne knjižnice »čitalnic« preobrazile. Bila jih je voljna pri tem podpreti in duhu gesla »Za napredek, prosveto in svobodo naroda!«²²

¹⁸ Izposojevalnica iger... — V: Prosvetno delo 1925—1930. Ob petletnici Zveze kulturnih društev v Mariboru. Maribor 1930, str. 21—29.

¹⁹ Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD, n. d., str. 8—13.

²⁰ Deset novih žarišč napredka in prosvete na naši severni meji. — Mariborski večernik Jutra 1 (1927) 46, 27. VI., str. 3.

²¹ Gl. op. št. 20.

²² Likvidacija Narodnih čitalnic. — Mariborski večernik Jutri 2 (1928) 11, 14. I., str. 2.

Da bi mariborska ZKD izboljšala delo svojih knjižničarjev, je 21. in 22. februarja 1931 priredila svoj prvi knjižničarski tečaj²³ Udeležilo se ga je 16 tečajnikov, večinoma kmečkih fantov. Tečaj se je odvijal v mariborski Ljudski knjižnici. Profesorja dr. Makso Kovačič in dr. Franjo Crnek sta tečajnikom predavala o slovenski, hrvatski in srbski književnosti, »zlasti iz vidikov potreb podeželskih knjižnic«, o nalogah in smernicah delovanja knjižničarjev, o tehniki v vodstvu knjižnic pa sta predavala vodja Ljudske knjižnice dr. Avgust Reisman in takratni predsednik ZKD Vekoslav Spindler.²⁴ Tečajniki so si ogledali tudi Študijsko knjižnico in knjižnico Delavske zbornice.²⁵

Podoben je bil tudi »idejno-politični tečaj« ZKD v Mariboru 7. in 8. avgusta 1936. Udeležili so se ga zastopniki mnogih društev, včlanjenih v ZKD.

Poleg drugih predavateljev je predaval takratni tajnik ZKD Fran Golež o tem, kako je voditi in upravljati knjižnice »od najenostavnejše potovalne knjižnice ZKD s 50 knjigami do velikih knjižnic z več tisoč knjigami.«²⁶ Na tečaju so udeleženci imeli praktične vaje v knjižničarskih opravilih.

ZKD si je od ustanovitve prizadevala, da bi ustanovila kar največ knjižnic. Zanje je skrbel poseben knjižničarski odsek, ki mu je načeloval zvezni knjižničar. Dolga leta je to funkcijo opravljal učitelj Jožko Škilan s Studencev, ki si je pridobil za knjižničarstvo v Mariboru velike zasluge tako pred drugo svetovno vojno kakor po njej.

Že na prvem občnem zboru 1. 1926 je mogla ZKD ugotoviti, da jih ima med 186 društvih 78 svoje knjižnice, v katerih je bilo 31 704 knjig,²⁷ kar pomeni, da je bilo v vsaki povprečno po 406 knjig.

Mariborska ZKD se je precej hitro razvijala. Sploh so kulturne ustanove vseh treh pglavitnih politično utemeljenih prosvetnih organizacij — liberalna, katoliška in socialistična — doživljale največji razcvet na prehodu dvajsetih let v trideseta, torej tik pred izbruhom svetovne krize in njenimi prvimi posledicami. Mariborska ZKD je 1. 1930 štela 248 včlanjenih društev z nad 15 000 člani. Ta društva so imela tedaj 82 knjižnic, v katerih je bilo nad 50 000 knjig (povprečno po 610 knjig). Trideset knjižnic je imelo svoje bralnice, v katerih je bilo nad 150 raznih časnikov in revij.

V tistih petih letih (1925—1930) pa je mariborska ZKD ob knjižnicah, ki so bile last društev (82), ustanovila 42 javnih ljudskih knjižnic.²⁸

Za način dela mariborske ZKD je v tem pogledu značilno, da je svoj 5. občni zbor 16. novembra 1930 proslavila tako, da je na ta dan ustanovila osem novih knjižnic (v Gorici v Prekmurju, na Vurberku, v Razvanju pri Mariboru, v Orli vasi pri Braslovčah, v Oplotnici, v Olimju, na Kapeli in pri Sv. Antonu na Pohorju).²⁹

²³ Prvi knjižničarski tečaj ZKD v Mariboru. — Jutro 12 (1931) 40, 18. II., str. 4.

²⁴ SBL III, str. 672.

²⁵ Prvi knjižničarski tečaj mariborske ZKD. — Mariborski večernik Jutra 5 (1931) 112, 17. V., str. 1.

²⁶ Idejno-politični tečaj ZKD v Mariboru. — Mariborski večernik Jutra 10 (1936) 185, 14. VIII., str. 2.

²⁷ Občni zbor Zveze kulturnih društev v Mariboru. — Jutro 7 (1926) 274, 27. XI., str. 6.

²⁸ Skala Anton: Zveza kulturnih društev v Mariboru, n. d., str. 4.

²⁹ Praznik kulturnega dela. — Mariborski večernik Jutra 4 (1930) 262, 17. XI., str. 2.

Kakšne knjige je dajala v te knjižnice, ki jih je ustanavljala, je razvidno iz poziva javnosti, ki ga je objavila v časnikih, da naj ji zanje podari ali proda »lažje poljudne romane, povesti in črtice, zlasti dela naših pisateljev Jurčiča, Kersnika, Tavčarja, Finžgarja, Bevka, Cankarja itd., v kolikor so za podeželske knjižnice sposobne ter tudi lahko pisane knjige gospodarske in druge vsebine«. ³⁰

Mreža knjižnic ZKD pa se je še kar širila. L. 1933 je imelo lastne knjižnice 108 včlanjenih društev, poleg teh pa je bilo 73 javnih potovalnih knjižnic (javnih ljudskih), ki jih je ustanovila ZKD. ³¹ Takrat je bilo ocenjeno, da vpliv mariborske ZKD trajno narašča in da je v »dravski banovini nedvomno najmočnejša centralna prosvetno-kulturna institucija, s katero se ni mogla meriti nobena slična ustanova«. ³²

Potovalne knjižnice je mariborska ZKD še kar množila: l. 1935 je njihovo število povišala na 97; bile so večinoma »ob severni meji in kulturno bolj za-puščenih krajih«. ³³ V tistem poslovnem letu je na novo ustanovila 22 knjižnic, 13 jih je izmenjala, 10 pa odpravila, tako da jih je celoti 97. ³⁴

Statistični vrhunec svojega knjižničarstva je mariborska ZKD dosegla l. 1938, ko se je skupno število njenih knjižnic povzpelo na 240, ki pa so imele 72 000 knjig. ³⁵ S svojimi dosežki se je postavila tudi na veliki razstavi »Maribor 1918—1938« med 6. in 15. avgustom 1938 v Mariboru, na kateri je bila prikazana »bilanca prosvetnega, kulturnega in socialnega razvoja Maribora in njegovega zaledja v jugoslovanski dobi«. ³⁶

Poslednji občni zbor mariborske ZKD l. 1940 je moral ugotoviti, da se je število vanjo vključenih društev sicer skrčilo (na 246), (kar je bilo posledica spremenjenega političnega položaja v državi in v svetu — vojna je po svetu že divjala), vendar pa je bilo zanje ugotovljeno, »da po večini razpolagajo z zelo lepimi knjižnicami. Številke pričujejo, da naše obmejno ljudstvo mnogo čita in da so naše knjižnice ob meji nujno potrebne«, je zapisano v poročilu o občnem zboru. ³⁷

Grozeča vojna nevarnost in zaskrbljenost za prihodnost slovenskega naroda sta odvzeli ostrino tekmovalni vnemi med prosvetnima organizacijama liberalcev in klerikalcev. S tem si moramo razložiti, da je v pozivu k zbiranju knjig za obmejne knjižnice, objavljenem sredi najhujših bojev na Poljskem l. 1939, pisec zapisal tudi tole:

»Komur pa iz kakršnih koli razlogov ne bi ustrezalo, da da knjigo Zvezi kulturnih društev, ima možnost, da jih pokloni Prosvetni zvezi (sc. katoliški organizaciji, op. B. H.), ki ima v več obmejnih krajih svojo knjižnico. Saj

³⁰ Vsem, ki imajo odvišne knjige. — Mariborski večernik Jutra 5 (1931) 47, 27. II., str. 2.

³¹ Zborovanje naših naprednih kulturnih društev. — Mariborski večernik Jutra 7 (1933) 70, 27. III., str. 1.

³² Gl. op. št. 31.

³³ Deset let prosvetnega dela ob meji. — Jutro 16 (1935) 181, 12. VIII., str. 4.

³⁴ Deset let za narodno prosveto in omiko na severni meji. — Mariborski večernik Jutra 9 (1935) 181, 12. VIII., str. 1.

³⁵ Pionirji kulturnega in narodno obrambnega dela ob naši meji. — Mariborski večernik Jutra 12 (1938) 92, 25. IV., str. 2.

³⁶ Razstava »Maribor 1918—1938«. — Mariborski večernik Jutra 12 (1938) 156, 13. VII., str. 3.

³⁷ Zbor Zveze kulturnih društev v Mariboru. — Jutro 21 (1940) 86, 15. IV., str. 8.

vse te knjižnice služijo enemu in istemu namenu: povzdigi narodne prosvete in s tem predvsem narodne zavesti.³⁸

Mariborska Zveza kulturnih društev je kot organizacijsko kulturno središče pomenila močno postavko v kulturnem utripu mesta. A ne samo to, z organizacijskimi prijemi je svojo knjižnično mrežo vpletla tudi na mariborsko primestno območje, pri čemer so jo vodili prav taki nameni kot pri ustanavljanju knjižnic v drugih, zlasti obmejnih krajih: višanje splošne kulturne ravni, narodna obramba, utrjevanje slovenske narodne in jugoslovanske državljske zavesti ter pritegovanja ljudi v liberalni duhovni krog. Spričo učinka raznarodovalnih akcij in političnih previranj še pred prvo svetovno vojno (vpliv Südmarke, Schulvereina, ekonomska odvisnost od nemškega kapitala, nemška kulturna usmerjenost mariborske socialne demokracije) je v mariborskem primestju imela dovolj dela, da bi dosegla svoje smotre.

Prva knjižnica v akciji za deset knjižnic, ki jih je spodbudil knjižni dar Tiskovne zadruge l. 1926 je bila ustanovljena na Teznem julija 1926 v okrilju pevskega društva Zvon. Začela je s šestdesetimi knjigami, njena glavna pospeševalca pa sta bila tedanji šolski upravitelj tezenske šole Anton Brumen in učitelj Fran Lukman. Knjižnica je bila spravljena v osnovni šoli. V knjižnico so v glavnem zahajali tezenski delavci. Ker pa so knjige kmalu prebrali, novih pa ni bilo, je delo knjižnice zamrlo.³⁹ Po občnem zboru spomladi l. 1930 so na Teznem delo za knjižnico »po skoraj dveletnem nedelovanju«, obnovili. Zanj so dobili denarno podporo Ciril-Metodove družbe, Posojilnice v Mariboru (500.—din), šola pa ji je primaknila izkupček od šolske proslave.⁴⁰ Čez poletje je novi šolski upravitelj Rado Tušek nabiral pri podjetjih prispevke nabral je 3049.—din, pri zasebnikih pa knjige. Takó je javno ljudsko knjižnico na Teznem obogatil za 146 knjig, vseh skupaj jih je bilo torej okrog 300. V njej so bila dela slovenskih pisateljev in prevodi »najslavnejših svetovnih piscev«. Prenovljeno knjižnico so 7. oktobra 1930 ponovno odprli. V njej so izposojali vsak torek in petek od 7—8 ure zvečer.⁴¹

Na *Pobrežju* je ZKD ustanovila javno ljudsko knjižnico v sklopu pevskega društva Zarja 27. februarja 1927.⁴² Pobudo za ustanovitev je dal tamkajšnji šolski upravitelj J. Klemenčič, ki je postal tudi njen knjižničar. Maja l. 1930 je knjižnica, ki je bila sicer v šoli, štela 70 slovenskih in 330 nemških knjig. Spričo pomanjkanja slovenskih knjig je bralcem — bilo jih je dotlej 49, ki so prebrali 550 knjig — z njimi postregel knjižničar kar iz svoje zasebne knjižnice.⁴³

Naslednjo javno ljudsko knjižnico na mariborskem območju je ZKD ustanovila 2. junija 1927 v *Krčevini*. Tudi ta knjižnica je bila v poslopju krčevinske šole v Tomšičevem drevoredu. Vodil jo je šolski upravitelj Lovše; izposojal je v njej vsak šolski dan od 13. do 14. ure. Knjižni katalog je oktobra 1927

³⁸ Knjižna zbirka za naše kraje. — Jutro 20 (1939) 216, 16. IX., str. 4.

³⁹ Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD, n. d., str. 8. — Javna ljudska knjižnica na Teznem — Mariborski večernik Jutra 4 (1930) 226, 4. X., str. 2.

⁴⁰ Drobiž iz Tezna. — Mariborski večernik Jutra 4 (1930), 112, 17. V., str. 1.

⁴¹ Javna ljudska knjižnica na Teznem. Mariborski večernik Jutra 4 (1930) 226, 4. X., str. 2.

⁴² Deset novih žarišč napredka in prosvete na naši severni meji. — Mariborski večernik Jutra 1 (1927) 46, 27. VI., str. 3.

⁴³ Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD, n. d., str. 8.

izkazoval 85 knjig.⁴⁴ Knjižnica pa je stagnirala in l. 1930, ko jo je vodil šolski upravitelj Fr. Cvetko, ni bilo napredka. Razloge za to, da bralci niso kaj prida obiskovali knjižnice, je knjižničar pripisoval posledicam predprevratnega dela Schulvereina in Südmarke ter alkoholizma med ljudmi, med katerimi je bilo dosti viničarjev.⁴⁵

Javno ljudsko knjižnico v *Melju* je ZKD odprla 5. maja 1928. Delovala je v trafiki Frana Belleta na Meljski cesti 14. Trafikant je bil hkrati knjižničar. Knjige je izposojal ob sobotah popoldan od dveh do petih. Knjižnica je imela slovenske in srbohrvatske knjige (zaradi bližine vojašnice?).⁴⁶ L. 1930 jih je imela 172, med njimi 31 v cirilici. Razmahniti se ni mogla, saj ni imela dovolj romanov in novejših leposlovnih del, ki so si jih bralci želeli.⁴⁷ Zanimivo pa je, da se je skušala usidrati v zavesti krajanov tudi s prirejanjem srečanj za bralce.⁴⁸

L. 1928 je ZKD ustanovila svojo 21. zaporedno javno ljudsko knjižnico v *Zrkovcih*. Slovesna otvoritev je bila 17. maja 1928, ko so proslavili 30-letnico županovanja gostilničarja Alojzija Sela. Temelj knjižnične zaloge — 50 knjig — je ob svoji petdesetletnici podaril mariborski trgovec Vilko Weixl v spomin na svojega očeta, ki je bil v Zrkovcih doma. Sedež knjižnice je bil kar v Selovi gostilni;⁴⁹ l. 1930 so jo prenesli v šolo, knjižničar pa je postal šolski upravitelj Š. Petrovič.⁵⁰

Zrkovci pri Mariboru. — Prosvetni glasnik, Maribor 2 (1928) 5, str. 78—79.

Leta 1928 so 10. junija ustanovili z veselico in gledališko predstavo na vrtu gostilne Zorko novo knjižnico ZKD v *Pekrah*.⁵¹ V kraju je učitelj Ernest Vranc l. 1927 ustanovil Prosvetni krožek, da bi v njem »vzgajal mladino tedaj še precej nemško mislečega prebivalstva«. Sprva je prirejal gledališke igre, nato pa je zaprosil ZKD, naj mu pomaga osnovati knjižnico. Sredi leta 1930 je ta delovala v šoli, vodil pa jo je učitelj Filip Podgornik. Štela je 139 knjig.⁵²

Leta 1930 je ZKD ustanovila knjižnico v *Razvanju* (v nedeljo, 14. decembra),⁵³ l. 1934 pa še v *Radvanju*. Tu je nastala ob sodelovanju s telovadnim društvom Sokol. Njegovi radvanjski člani so dali pobudo za ustanovitev knjižnice; zanj so zbirali knjižne darove in denarne prispevke. Knjižnica je morala imeti za tiste čase kar lepo število knjig, saj so ji jih bralci v petih letih poslovanja zapravili čez 200.⁵⁴ L. 1940 pa se je njen položaj bistveno izboljšal. Novi knjižničar jo je preuredil: najprej je zavrzel stari sistem evidence in uvedel listkovno kartoteko ter knjižne sezname. Poprej je bila knjižnica odprta

⁴⁴ Ljudska knjižnica v Lajtersbergu-Krčevini. — Jutro 8 (1927) 240, 9. X., str. 6.

⁴⁵ Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD, n. d., str. 9.

⁴⁶ Knjižnica v Melju. — Mariborski večernik Jutra 2 (1928) 107, 10. V., str. 2. Maribor. — Prosvetnik glasnik, Maribor 2 (1928) 4, str. 62.

⁴⁷ Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD, n. d., str. 10.

⁴⁸ Javna ljudska knjižnica ZKD v Melju. — Mariborski večernik Jutra 2 (1928) 294, 28. XII., str. 3.

⁴⁹ Lepa slavnost v Zrkovcih. Ustanovitev 21. ljudske knjižnice ZKD. — Mariborski večernik Jutra 2 (1928) 113, 18. V., str. 1.

⁵⁰ Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD, n. d., str. 11.

⁵¹ Nova knjižnica ZKD. — Jutro 9 (1928) 133, 8. VI., str. 3.

⁵² Skala Anton: Centralna knjižnica ZKD, n. d., str. 10.

⁵³ Otvoritev nove ljudske knjižnice. — Jutro 11 (1930) 287, 12. XII., str. 5.

⁵⁴ Uspešno delo sokolske knjižnice v Radvanju. — Večernik 14 (1940) 262, 18. XI., str. 7.

samo enkrat na teden, pa še to ob neprimernem času, tako da si »delavstvo ni moglo izposojati knjig«, kakor je obžaloval poročevalec v Jutru.⁵⁵ Od jeseni 1940 pa je bila odprta ob sredah zvečer in ob nedeljah od pol desetih dalje. Izposojnina je znašala od 0,5 do 1.—din za knjigo.

Novi knjižničar je nadomestil izgubljene knjige z darovi Sokolov, 76 knjig pa si je za tri leta izposodil pri ZKD. Število bralcev je začelo naraščati, z izposojnino pa je knjižnica dokupovala nove knjige. Ob koncu l. 1940 je imela »čez 1000 lepih slovenskih knjig«.

Najbolj delavna in v svojem okolju najbolj vplivna pa je bila Javna ljudska knjižnica Sokolskega društva na *Studencih*. S svojo knjižno zalogo in organizacijo se je postavila ob bok vodilnim javnim knjižnicam v Mariboru med vojskama.

Sokolsko društvo je bilo na v večini proletarskih *Studencih*, ki so bili na moč ponemčeni, ustanovljeno l. 1919. Že naslednje leto si je društvo omislilo knjižnico, ki je sprva štela le 120 knjig.⁵⁶ Tja do l. 1929 je narasla na 504 knjige, nato pa se je pod vodstvom društvenega knjižničarja Jožka Škilana pomnožila tako, da je imela konec l. 1932 1712 knjig. Prosvetni odbor studentskega Sokola je leto poprej zasnoval obširen in poglobljen delovni načrt, v katerem je bila knjižnici odmerjena posebno pomembna vloga.⁵⁷ Že takrat je knjižničar v prostorih knjižnice uredil bralnico, v katero je »br. Jaklič vsak dan pošilja(l) ... vse dnevno časopisje«.

Konec l. 1932 pa se je uprava sokolske knjižnice na *Studencih* (delovala je v Sokolskem domu) odločila, da knjižnico preosnuje v javno, tako da bo na voljo vsem krajanom.⁵⁸ S svojim dotedanjim delom je namreč že preseгла okvir zgolj društvene knjižnice. Tako je v letu 1932 izposodila čez 5000 knjig. Knjižničar Jožko Škilan je v prid knjižnici izvedel nabiralno akcijo, pripravil mladinsko akademijo, od studentske Narodne obrambe pa dobil prispevek 1000.—din. Tisto leto je tudi močno dopolnil mladinski oddelek knjižnice. V knjižnici so bila zastopana »dela naših pisateljev Jurčiča, Stritarja, Kersnika, Tavčarja, Levstika, Cankarja itd. Na razpolago so (bila) slovanska dela: Dostojevskega, Tolstoja, Sienkiewiczza, Puškina idr.« Poleg teh del so imeli v knjižnici še prevode »svetovno znanih pisateljev«, različne revije in nekaj literature v srbohrvaščini. V celoti je bila iz knjižnice izločena ničvredna literatura (»šund«), čeprav so bralci povpraševali po njej.

Izposovalnina je bila nizka: le 0,50 Din od knjige.⁵⁹

Knjižnični odbor se je na moč trudil povečati knjižne sklade in pritegniti nove bralce. V letu 1933 je izvedel vrsto akcij: nabiral je knjige, denarne prispevke (gasilsko društvo delavnic državnih železnic je recimo, prispevalo 100.—din),⁶⁰ nakupoval knjige in jih iskal tudi z oglasi po časnikih. Knjižnico

⁵⁵ Gl. op. št. 53.

⁵⁶ C. H. (= *Ciril Hočevar*): *Sokolska knjižnica v Studencih*. — Mariborski večernik *Jutra* 12 (1938) 86, 16, IV., str. 3.

⁵⁷ Seja prosvetnega odbora studentskega Sokola. — Mariborski večernik *Jutra* 5 (1931) 45, 25. II., str. 3.

⁵⁸ Nova javna knjižnica v *Studencih*. — Mariborski večernik *Jutra* 6 (1932) 295, 30. XII., str. 3.

⁵⁹ Gl. op. št. 57.

⁶⁰ Javna zahvala. — Mariborski večernik *Jutra* 7 (1933) 39, 17. II., str. 3.

so dvakrat tedensko (odprta je bila ob ponedeljkih in četrtek od 16. do 19. ure) prav oblegali, tako trdi takratni poročevalec.⁶³

Čez poletje 1932 so knjižnico temeljito preuredili in jo ponovno odprli 9. oktobra. Medtem so obnovili Sokolski dom, v katerem je knjižnica delovala v razmeroma majhnem prostoru. Knjižnica je vidno naraščala. Spomladi je imela 1398 del, oktobra pa se je njihovo število povzpelo na 2500, od katerih jih je 250 imela še v vezavi. Postavila se je tudi z obiskom: od septembra 1932 do julija 1933 je bilo izposojenih kar 9200 knjig. Knjižnica je mogla s ponosom pribiti, da je v istem času vseh 51 knjižnic Mariborske sokolske župe izposodilo le 8820 knjig.⁶²

Knjižnica se je vse bolj razmahnila. Konec l. 1936 je štela že 5000 leposlovnih knjig,⁶³ njihovo število pa je v začetku l. 1938 naraslo na 5643.⁶⁴ Posebnost studenske knjižnice je bila, da je imela knjige le v slovenščini (poleg peščice srbohrvaških), medtem ko so imele druge mariborske knjižnice tudi precej nemških. O njih je vodstvo studenske knjižnice sodilo, da bi bile statistike o njih, »če bi jih obelodanili, naravnost porazne glede narodne zavednosti.«⁶⁵

Obisk v knjižnici je nenehno naraščal. V poslovnem letu 1937/38 si je izposodilo 450 bralcev 6150 knjig. Studenski knjižničarji so bili dobri statističarji. Izračunali so, da so si Studenčani do ustanovitve knjižnice l. 1920 pa do 1. aprila 1938 izposodili 43 462 knjig. Vsak deseti Studenčan je bil bralec v knjižnici.

Bralci so bili iz različnih slojev, predvsem pa so v knjižnico zahajali delavci, veliko je bilo tudi mladine. Ob tolikšnem številu bralcev je bila knjižnica odprta trikrat na teden (v sredo, soboto in nedeljo), v njej pa je delalo več knjižničarjev-volonterjev.

Javna ljudska knjižnica na Studencih je še kar rasla skladno z odlično kulturno vlogo studenskega Sokola v svojem okolju. Sredi leta 1940 je štela 7712 del skoraj izključno slovenskih knjig, poleg nekaj čeških in srbohrvaških.⁶⁶ V poslovnem letu 1939/40 si je 765 bralcev izposodilo 10 459 knjig, knjižni skladi pa so se povečali za 616 novih knjig. Knjižnica je zvišala število dni, ko je bila odprta za bralce (ponedeljek in četrtek od 16. do 18. ure, sredo in sobota od 18. do 20. ure in ob nedeljah od 10. do 12. ure). Značilno za njeno kulturno politiko pa je bilo, da je takrat znižala izposojnino; ta je znašala od 0,25 do 1,50 din.

Poslednje poročilo o javni ljudski knjižnici studenskega Sokola iz l. 1941 nam pripoveduje,⁶⁷ da je njena moč še kar rasla. Štela je 8111 knjig, razdeljenih v deset skupin. Bralcem je mogla postreči »tudi z lepim številom raznih revij ter drugim čtivom«. Knjižnica je sproti kupovala vse knjižne novosti.

⁶¹ Javna knjižnica Sokola v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 7 (1933) 75, 1. IV., str. 4.

⁶² Javna knjižnica. — Mariborski večernik Jutra 7 (1933) 228, 7. X., str. 3.

⁶³ Kulturno delo v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 10 (1936) 294, 24. XII., str. 4.

⁶⁴ C. H. (= Ciril Hočevar): Sokolska knjižnica v Studencih. — Mariborski večernik Jutra 12 (1938) 86, 16. IV., str. 3.

⁶⁵ Gl. op. št. 63.

⁶⁶ Sokolska knjižnica za prosveto Studenčanov. — Večernik 14 (1940) 189, 22. VIII., str. 4.

⁶⁷ Kulturno delo studenske sokolske knjižnice. — Večernik 15 (1941) 18, 23. I., str. 7.

V letu 1940 je tako kupila 843 knjig v skupni vrednosti 20 000.— din. Vse te nakupe je poravnavała iz izposojnine (knjižničarji so delali brezplačno). V letu 1940 so bralcem (vpisanih jih je bilo 900, torej je bil bralec vsak sedmi Studenčan) izposodili 13 578 knjig.

V poročilu, objavljenem v Večerniku, je zapisano, kaj so bralci takrat najraje brali. V l. 1940 so jim bila najbolj všeč dela Miška Kranjca (Prostor na soncu, Povest o dobrih ljudeh), Prežihovega Voranca (Doberdob, Požganica), Matičičeve povesti ter Ingoličeva dela (Na splavih, Soseska, Lukarji itd.). Iz prevodne književnosti pa sta bila najbolj brana romana Švicarja Johna Knittla *Via mala* in Američanke Margaret Mitchell *V vrtincu*. Dosti si je v knjižnici izposojala mladina, predvsem del, ki jih je imela v šoli za obvezno branje. Značilno za knjižnico je bilo, da je imela tudi dovolj dramskih besedil (studenški Sokol je imel izvrstno gledališko družino), ki jih je izposojala odrom na podeželju.⁶⁸

Mariborska Zveza kulturnih društev je bila idejna naslednica kulturnopolitičnih prizadevanj slovenskih liberalcev pred prvo svetovno vojno. Svoje historično geslo o napredku, prosveti in svobodi je cepila na unitaristično jugoslovanstvo, kar se je v njenem delu najbolj odrazilo v obdobju kraljeve diktature 1929—1935, ko se je v zanjo ugodni politični konjunkturi tudi najbolj razmahnila.

Ker si je prizadevala zasidrati svoj svetovni in politični nazor tudi na podeželju, kjer je imel trdne kulturne postojanke katoliški tabor s svojo Prosvetno zvezo, je ustanavljala predvsem javne ljudske knjižnice po manjših krajih severovzhodne Slovenije. Pri tem je imela kar lepe uspehe.

Knjižnicam je pripisovala tudi velik narodnoosvobodilni pomen, zato si je izdelala učinkovit sistem potovalnih knjižnic po narodnostno ogroženih krajih ob severni meji, pri čemer ni puščala vnevar Prekmurja. Vse to delo je učinkovito vodila iz svoje mariborske centrale, ki je skrbela tudi za izobraževanje svojih ljubiteljskih knjižničarjev.

Iz narodnoobrambnih pobud, pa tudi za uveljavitev svoje svetovnonazorske in politične usmeritve je okrog Maribora, v katerem so bile med svetovnjima vojnama tri močne javne, politične obarvane knjižnice (socialistična Delavska, katoliška Prosvetna in liberalna Ljudska), spletla v primestnih krajih (Tezno, Pekre, Radvanje, Razvanje, Krčevina, Melje in Studenci) venec svojih knjižnic, da bi spodjedale še zmeraj prisotne raznarodovalne vplive, ki jim jih je vsiljevalo ponemčevanje v časih avstroogrške monarhije. Pri tem se je opirala predvsem na podporo sokolskih društev. Največje uspehe je dosegla sokolska Javna ljudska knjižnica, odprta vsem bralcem, ne glede na politično pripadnost, na nekdanj skorajda ponemčenih, delavskih Studencih, samostojni občini tik poleg Maribora na desnem bregu Drave. Ob drugih bogatih kulturnih dejavnosti (zlasti ljubiteljskem gledališču) na Studencih se je skorajda izenačila s spretno vodenimi mestnimi javnimi ljudskimi knjižnicami.

Knjižnice mariborske Zveze kulturnih društev so med vojnama precej prispevale k utrjevanju slovenske kulture na nekdanjem slovenskem Štajerskem in nekaj tudi v Prekmurju.

⁶⁸ Gl. op. št. 67.

Résumé

L'UNION DES ASSOCIATIONS DE CULTURE DE MARIBOR ET SA
BIBLIOTHÈQUE

L'auteur décrit la constitution et l'évolution de l'union libérale des associations de culture de Maribor se concentrant sur la bibliothèque de celle-ci dans la période d'entre des deux guerres. On suit l'évolution et l'expansion du réseau des bibliothèques, du nombre des membres de ces bibliothèques et des fonds de celle-ci. L'auteur donne les statistiques de ce qu'on lisait le plus, cite les bibliothécaires les plus fervents et termine son étude avec l'abolition de la bibliothèque lors de l'occupation allemande en 1941.